

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
ИЗДАВА МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ
№ 3.

**ДНЕШНОТО ПОЛОЖЕНИЕ
ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ СРЪБСКА И ГРЪЦКА ВЛАСТЬ
и
ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЪ**

отъ
ПРОФ. Д-РЪ ИВ. А. ГЕОРГОВЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1925

СЪДЪРЖАНИЕ

стр.

Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народите	5
I. Мемуаръ върху положението на българското малцинство въ сръбска и гръцка Македония, представенъ на н. пр. г-на председателя на съвета на Обществото на народите въ Женева отъ Националния комитетъ на съюза на македонските емигрантски организации въ България	7
II. Македонските бъжанци въ България	27
Предварителна белѣжка	27
Бъжанцитъ	28
Мъжнотии по оценката на броя на емигрантитъ	30
Мотиви които лежатъ въ основа на емиграцията	31
Събитията отъ великата война насамъ	35
Въпросътъ гледанъ отъ становището на малцинствата	37
А. България и Гърция	37
Гръцко-българска конвенция за взаимно изселване	37
Докладъ на смѣсената комисия	39
Б. България и Югославия	47
Сръбските притезания	47
Заключение	48
III. Мемуаръ върху въпроса за българското малцинство въ Македония подъ сръбски и гръцки режимъ, представенъ на събранието на Международния съюзъ на сдруженията за Обществото на народите отъ Националния комитетъ на съюза на македонските емигрантски организации въ България	57

Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народите.

Националниятъ комитетъ на съюза на македонскитѣ емигрантски организации предаде презъ време на петото събрание на Обществото на народите, което стана въ м. септември минатата година въ Женева, чрезъ свой специаленъ представитель единъ мемуаръ на съвета на Обществото върху положението на българското „малцинство“ въ сръбска и гръцка Македония, съ цель, да обърне вниманието на Обществото върху днешното положение въ тия нещастни части отъ Македония и да предизвика неговата намѣса, за да се изпълнятъ най-сетне наредбитѣ на договорите за малцинствата и въ нашата многострадална родина.

Отъ друга страна и Съюзътъ на международнитѣ сдружения за Обществото на народите отъ нѣкое време въ своите събрания се занимава съ тоя въпросъ за българското население въ Македония. Така между друго помощникътъ на секретара на тоя съюзъ г. W. O'S.

Molony е представилъ въ комисията за малцинствата презъ сесията станала на 10. и 11. февруари 1925. год. въ Брюкселъ единъ докладъ върху македонските емигранти въ България, въ който се излага изобщо македонскиятъ въпросъ, обаче по единъ начинъ, който изискваше да се земе отъ наша страна решително становище, за да не се разпространява по-гръшни възгледи върху тоя въпросъ всредъ европейското обществено мнение, въ което тъкмо захваща да се проявява по-широкъ интересъ спрямо македонския въпросъ. Ето защо Националниятъ комитетъ се видѣ принуденъ да излѣзе пакъ съ едно изложение върху въпроса предъ събранието, което се свика въ началото на м. юли т. г. отъ тоя съюзъ въ Варшава, за да се отбиятъ особено невѣрните мисли, които се изказватъ въ поменатия докладъ отъ 27. януари т. г. на г. Molony.

Македонскиятъ наученъ институтъ намира, че тия три изложения трѣба да станатъ достояние и на по-широките македонски кржгове; заради това той реши да ги издаде като брой 3. отъ „Македонска библиотека“.

София, 10. юли 1925.

Проф. д-ръ Ив. Георговъ.

I.

МЕМУАРЪ

върху положението на българското малцинство въ сръбска и гръцка Македония, представенъ на Н. пр. г-на председателя на съвета на Обществото на народите въ Женева отъ Националния комитетъ на съюза на македонските емигрантски организации въ България.

На 3. мартъ 1878. год. Македония биде освободена заедно съ другите главни земи на Балканския полуостровъ отъ вѣковното иго на турското владичество, благодарение на славните борби на единъ великъ благороденъ народъ, който бѣ зель върху себе си да прокара на дѣло решенията на цариградската конференция отъ декември 1876 и посочванията на лондонския протоколъ отъ м. мартъ 1877.

За зла честь, европейските дипломати, които тѣй скоро бѣха забравили онова, което бѣха решили на цариградската конференция, водени тоя пжъ отъ кжсогледъ egoизъмъ, съ рѣдко хладокрѣвие решиха въ Берлинъ да хвѣрлятъ пакъ нещастното население въ Македония подъ турското иго, което тѣ сами

преди едва мънътът двайсетъ месеца бъха намерили малко сносно за христиани.

И именно тая съдбоносна гръшка на европейската дипломация заедно съ не по-малко съдбоносното предаване на Австро-Унгария Босна и Херцеговина, чието въстание бъше първоначалната причина на руско-турската война, се струпа впоследствие съ своите злокобни последици върху целия европейски континентъ. Защото тръба да се признае, че непосредствените причини на святовната война излезоха отъ несносното положение въ Македония, създадено отъ берлинския конгресъ и отъ твърде малко оправданата участь, на която бъха обрекли голъма част отъ доблестния сръбско-хърватски народъ. Като че ли провидението искаше да накаже авторите на едно тъй голъмо престъпление, които суворенно бъха решили съдбата на населенията, безъ да ги е грижа за тяхните истински чувства и желания! Ала за нещастие катастрофалните последици на туй престъпление противъ правата на народите засегнаха невинни, а не неговите автори!

Наистина, въ Берлинъ бъха наредили, що се отнася до Македония, въ прочутия чл. 23. отъ договора, че тая областъ ще се радва на

известни автономни права, които тръбаше да осигурятъ христианското население отъ злини-
тъ на лошата турска администрация. Обаче
тоя членъ бъше очевидно въведенъ отъ авторитъ, за да успокоятъ своята съвестъ както и
европейското обществоено мнение, а не съ убеж-
дение, че той ще бъде изпълненъ. Диплома-
тическите знаеха добре, че такива наредби въ спо-
годби съ Турция ще си останатъ мъртва буква.
Князъ Горчаковъ самъ бъше казалъ, че таки-
ва постановления сѫ бивали винаги „кжсъ
хартия“ за Турция.

Впоследствие положението въ Македония,
ставайки все по-лошо, бъ принудило христиан-
ското население, особено българитъ, които сѫ
тамъ мнозинството, да се хвърли въ пътя на
революцията, за да накара европейската ди-
пломация да си спомни, че има единъ чл. 23.
отъ берлинския договоръ, който бъ съвсемъ
изпадналъ въ забрава, макаръ и да бъ тъй
тържествено прогласенъ въ Берлинъ. Ала ди-
пломацията, която винаги обича да избѣгва
мъжнитъ задачи, ако и наложени отъ търже-
ствени договори, се задоволи да земе полумър-
ки като мюрцщегскиятъ реформи, докато поло-
жението, станало все по-нетърпимо, доведе до

балканската война, която тури край на турския режимъ въ Македония. За нещастие, балканските държави, въ пълно разногласие върху бъдещата участъ на Македония, която бъде предизвикала войната, наместо да уредятъ една Македония независима и членъ на единъ балкански съюзъ, който би могълъ да се развие въ балканска конфедерация, не зачитайки волята на местното население, поделиха си тая страна, като най-големата част отъ нея подпадна подъ сръбска власть.

Именно това нещастно решение и накара по-късно България да отиде въ свѣтовната война на страната на централните сили.

И следъ тая война великите съюзени и сдружени сили наместо да зематъ въ внимание желанието на македонското население, въ съгласие съ 14-тъ точки отъ програмата на г. Уйлсона, и да образуватъ една свободна Македония, която щѣше да служи като съединително звено между балканските държави и щѣше да тури край на революционните събития на Балкана, предпочетоха едно по-малко мячно за момента решение, което държеше по-скоро смѣтка за исканията на тѣхните балкански съюзници.

Така по-голъмата часть отъ македонското население се видѣ отново хвърлено подъ единъ режимъ, който му бѣше съзначенъ. Наистина великитѣ сили, чувствуващи, че вършатъ една несправедливостъ спрѣмо мнозинството отъ народа, настояваха, щото новите господари на главните части на Македония да признаятъ въ изрични постановления специални права на така наречените малцинства.

Обаче за срѣбска и грѣцка Македония има основание, да се боимъ, че историята съ членъ 23. отъ берлинския договоръ ще се повтори.

И наистина договорътъ отъ 10. септември 1919 между главните съюзени и сдружени сили и кралството на сърби, хървати и словинци, поставенъ подъ гаранцията на Обществото на народите на 29. ноември 1920, и оня отъ 10. августъ 1920 между сѫщите сили и Гърция, и двата съдържащи наредби относещи се до малцинствата въ тия две държави, останаха до тоя моментъ мъртва буква, що се отнася до българското население въ срѣбска и грѣцка Македония.

Тия договори предвиждатъ не само за-
крила на живота и свободата на всѣки граж-
данинъ както и свободно упражнение на не-

говата въра, ами и правото на свободно употребление на матерния езикъ въ частните сношения въ кръга на върата, печата, на публикации и въ публичните събрания, както и правото, да поддържатъ на свои средства благотворителни, религиозни, обществени и училищни институции. Казанитѣ договори искатъ дори, щото въ местностите, дето малцинството съставя значителна част отъ населението, обучението да се дава на езика на малцинството, и че една справедлива част отъ сумите, предназначени въ бюджета на държавата или на общините за образованието и за въроизповѣдни и благотворителни цели, да бѫде обезпечена за малцинството.

Тия постановления се признаватъ, доколкото тѣ засъгатъ лица принадлежни на малцинства, като такива, които съставятъ международни задължения, поставени подъ гаранцията на Обществото на народите. И дългъ е на съвета на Обществото на народите, да бди надъ прилагането на тия постановления.

Ала ето вече петъ години, откакъ договорътъ отъ 10. септември 1919 биде сключенъ съ кралството на сърби, хървати и словинци, а правителството на това кралство не само

че не е направило нищо, за да го тури въ изпълнение, що се отнася до българското население въ сръбска Македония или южна Сърбия, както югославянското правителство предпочита да нарича тая страна, ами то настоява още и да поддържа, че нѣма българско население въ Македония. То дори не позволява, щото и най-невинни по своето съдържание български книги да влизатъ въ тая страна. И което е още по-характерно за крайното пренебрежение на наредбитѣ за малцинствата въ тая страна, забранено е на християнското население тамъ да кръщава новороденитѣ съ други имена освенъ съ ония, които сѫ посочени върху единъ списъкъ отъ имена въ всѣка черква, и които сѫ явно сръбски. Искатъ на всѣка цена да изкоренятъ, и то колкото се може по-скоро, всичко, което може да напомня българското чувство.

Всички тия твърдения лесно могатъ да се провѣрятъ на мѣсто, ако само сръбското правителство би искало да позволи, щото общество на народитѣ да направи една международна анкета. Ала то ще се пази да даде такова разрешение и ще намѣри винаги претексти, да я отклони.

Въ Сърбия върватъ, че като употребяватъ такива способи, които не бива да се употребява поне въ страни, що принадлежатъ къмъ Обществото на народите, ще успѣятъ да промѣнятъ българското население въ срѣбско, както успѣха между друго, прилагайки средства забранени за една модерна държава, да посърбятъ въ течение на трийсетина години нѣкогашното българско население на пиротския окрѣгъ, който биде отстѣпенъ отъ берлинския конгресъ на Сърбия. Обаче забравя се, че българското население въ Македония е далечъ по-многобройно, че то има национално чувство, което, безъ да се преувеличава, почти нѣма равно на себе си, и че това чувство е още повече засилено отъ трийсетгодишните борби въ края на турския режимъ. И забравя се още, както дѣлбоко върваме въ това, че Обществото на народите не ще позволи да се употребява дѣлго време способи твърде малко съвместни съ новите идеи, които доведоха до образуването на една институция отъ такава високоморална стойност, каквато е Обществото на народите.

Още въ 1912. година, подъ турския режимъ, българското население въ срѣбска Македо-

ния броеше, споредъ статистиката на уважавания Mahony, 5 владици, 647 свещеника, 677 черкви, 54 параклиса и 48 манастира, и 556 основни училища съ 847 учителя и 33,156 ученика, 35 прогимназии съ 106 учителя и 1,955 ученика и 5 гимназии съ 25 учителя и 875 ученика, безъ да се броятъ черквитѣ, училищата и пр. въ струмичкия окръгъ, който биде отстъпенъ на сърбите въ 1919. г.

Въ гръцка Македония имаше въ сѫщото време и споредъ сѫщия източникъ 299 български свещеника, 300 черкви, 78 параклиса и 11 манастира, и 408 основни училища съ 408 учителя и 17,210 ученика, 23 прогимназии съ 103 учителя и 931 ученика и 4 гимназии съ 56 учителя и 825 ученика.

Откато се настани сръбскиятъ и гръцкиятъ режимъ въ тия части на Македония, нѣма вече и следи отъ всички тия религиозни и културни институти. Тѣ всички сѫ сега заети отъ сърбите и гърците, които прогониха или принудиха да избѣгатъ въ България или въ Америка владиците и повечето отъ свещениците и учителите, като се каратъ родителите да пращатъ децата си въ сръбските и гръцките училища. Сѫщата участъ постигна и другите

културни учреждения като библиотеки, читалища, благотворителни дружества и пр. И естествено е, че не е позволено да се печататъ, както и да се четатъ книги и вестници на български езикъ.

За да се сплаши българското население и да се принуди то да се приспособи къмъ исканията на властите, употребятъ се средства, които сѫ насочени къмъ това да всъзвава ужасъ между това население и да се нарека то да почувствува грозната опасност, на която се излага, ако постоинствува въ свое то национално упорство. Така въ сръбска Македония се образуваха чети, които подъ предлогъ, че действуватъ противъ български чети, тероризуватъ населението, особено селяните, и го каратъ да съжалява Хамидовия режимъ, който поне му оставяше свободата, да има свои черкви и свои училища. За да дадемъ само единъ примеръ отъ такива безчовѣчни средства, достатъчно е да посочимъ клането на 22 български селяни отъ селото Гарванъ, околия радовишка, застреляни отъ единъ взводъ войници, които сами се бѣха възмутили противъ заповѣдъта, която имъ даваше великиятъ жупанъ Добрица Матковичъ (3. мартъ 1923). И

това избиване биде извършено безъ всъка-
ква присъда и безъ предварително следствие,
пенеже нъмаше никакво престъпление. Меж-
ду тия селяни имаше и деца на възрастъ 12,
13 и 17 години. Тоя фактъ не е единственъ.
Същиятъ жупанъ продължи своето дъло и
презъ следните месеци на годината. Така въ
същата брегалнишка областъ презъ месецъ
октомври и ноември бидоха убити 26 селяни
отъ разни села, винаги безъ всъкакво съдебно
следствие, безъ съдъ и по простото обвине-
ние, че били подкрепяли революционната орга-
низация.

На едно оплакване на жертвите отъ едно
село въ кочанска окolia, на които били огра-
бени и опожарени къщите отъ сръбски банди-
ти, кочанскиятъ началникъ отговорилъ: „По-
неже сте българи, ще ви опожаряватъ, дока-
то не станете сърби.“

Други стотини нещастници се хвърлятъ
въ затвора, безъ да бждатъ теглени подъ
съдъ. Така сръбскиятъ журналъ „Београдске
новине“ отъ 16. дек. 1923 писа: „Съобщаватъ
отъ Струмица, че въ района на съда на същия
градъ съ били арестувани 400 души, отъ кои-
то 25 въ струмишката околия, 40—60 въ мале-

шевска, 107 въ дойранска и 20—30 въ радишика околия. А пъкъ струмишкиятъ окръженъ съдъ има само единъ съдия.“

Що се отнася до гръцка Македония, смъсената гръцко-българска или по-скоро международна комисия, защото тя се състои отъ двама англичани и двама белгийци, между които двама пратеници на Обществото на народите, и отъ по единъ българинъ и гръкъ, напоследъкъ констатира подобно злодеяние извършено отъ гръцки власти въ селото Търлисъ, драмски окръгъ. Позволяваме си да цитуваме буквално нѣколко пасажа отъ доклада на тая комисия, съставенъ, следъ като комисията бѣ посетила самото място, дето бѣ станало клането:

„Селата Търлисъ, Каракьой и Ловча, разположени по покрайнината на гръцка западна Македония, въ единъ кръгъ отъ планини отворени къмъ българската граница, сѫ населени отъ 750 български туземни семейства и 50 семейства на гръцки бѣжанци.

„Никакъвъ комитаджийски актъ не е билъ отбелѣзанъ отъ дълго време, поне презъ последните две години. Населението е било мирно и е живѣло добре съ властите.“

„Въ сѫбота на 26. юли, при мръкване, разни офицери, между които и командирътъ на 8. погранична дружина и гражданска лица, гърци и българи, се били събрали въ единъ кѫтъ на малката площадь въ Търлисъ, на нѣ-колко метра отъ единъ ровъ... Отъ тоя ровъ били изстреляни нѣколко пушечни изстрела, последвани съ хвърляне на 6—7 ржчни бомби..., но никой не е билъ зесегнатъ.

„Приписвайки това покушение на български комитаджии, командирътъ заповѣдалъ да арестуватъ ококо 60—70 българи отъ трите села, смѣтнати отъ него като подозителни.

„Недѣля зарань той изпраща 27 души отъ тѣхъ къмъ селото Вронди (Горно-Броди) подъ ескорта на 10 души гражданска гвардия, въоржени съ пушки и подъ команда на поручика Доксакисъ, бивши главатарь на чета, произведенъ въ офицерски чинъ преди три месеца.

„Задържаните сѫ били вързани по двама за ржцетѣ. Доксакисъ освенъ това вързалъ двойките за едно надлъжно вжже. Избѣгвайки пѫтя, той повель вързаните по една планинска пѫтека, рѣдко употребяна и мжчно проходима дори за единични пешаци.

„Петъ или шестъ часа следъ това той се върналъ съ ескортата, съобщавайки, че билъ нападнатъ отъ комитаджии, и че понеже пленницитъ искали да избѣгатъ подъ прикритието на сражението, той заповѣдалъ да се стреля върху тѣхъ, убивайки 17, докато останалиятъ избѣгали; нито комитаджиитъ, нито ескортата не претърпѣли нѣкаква загуба.“

А ето заключението на комисията:

„1. Комисията не смята, че покушението отъ сѫбота, 26. юли, е имало характеръ на сериозно нападение извършено съ цель, да бѫде убитъ нѣкой.

2. Комисията не получила или открила никакъвъ доказъ или никакво сериозно посочване, което да установява, че покушението отъ сѫбота, 26. юли, е било дѣло на комитаджии или на българи...

3. Комисията смята за установено, че групата отъ задържанитъ въ недѣля, 27. юли, не е била предметъ на никакво нападение или на никакво привидно нападение отъ когото и да било, и че извършената стрелба върху пленницитъ отстрана на офицера и съпровождачите съставя едно неоправдано нито предизвикано избиване.

4. Комисията не успѣ да установи самоличността освенъ на една част отъ труповете; тя мисли, че може да опредѣли участъта на 27-тѣ задържани както следва:

13 сѫ умрѣли на място;

1. раненъ се е предалъ на властите три дни следъ слушката и е умрѣлъ по-късно;

2 сѫ се предали на властите, които ги държатъ още затворени;

10, отъ които 2 ранени, сѫ успѣли да се прехвърлятъ въ България;

1, смѣтанъ за мъртвъ, се представи на смѣсената комисия, която осигури неговото изселване веднага следъ разпитването му.

5. Комисията, — независимо отъ отговорностите относително самото клане, — сматря, че сѫ тежко отговорни мястните власти въ това, че сѫ занемарили своя дѣлгъ следъ слушката; никаква помощъ не е пратена "на ранените"; семействата не сѫ били уведомени и сѫ били поставени въ невъзможность, да се доближатъ до мястото, дето сѫ лежали жертвите; не е била установена самоличността на умрѣлите; трупове сѫ били оставени безъ всякакво погребение, други сѫ били лошо заровени: никаква съвестна анкета не

е била извършена върху станалото; друга група подозителни българи по-късно подкарана е била също тъй окована по единъ безполезно жестокъ начинъ.

6. Комисията констатира, че последствие на случките отъ 26. и 27. юли мѣстното българско малцинство се намира подъ гнета на единъ страхъ, който тя бѣ без силна да успокои напълно, и че същите тия събития съ породили въ малцинствата на дветѣ страни една уплаха, която има за последица желанието, да се изселватъ масово и прибързано.

7. Комисията съмѣта за съвсемъ незамѣсено гръцкото правителство, което... я увѣри, че евентуалните виновни ще бѫдатъ наказани съ примѣрна строгость.“

Ала споредъ сведенияя, които заслужватъ пълно довѣрие, и месецъ следъ това двамата уцѣлѣли отъ клането и други невинни българи съ били още въ затвора, въпреки намѣсата на комисията, и никой отъ виновните посочени отъ нея не е билъ арестуванъ.

Удивително ли е при тия условия, ако ние окачествяваме срѣбския и грѣцкия режимъ въ Македония като по-лошъ отъ Хамидовия? Тоя поне оставяше пълна свобода въ въпроса за

училишата и за религията. А кланетата, които станаха например въ Кочани и Щип през зимата на 1911. година, се дължаха на мохамеданското население, което бъше възбудено отъ истински бомбени атентати. Докато тукъ, въ двата случая съ злодеянията въ Гарванъ и Търлисъ, ние се намираме предъ кланета извършени безъ всъко непосрѣдно предизвикателство, и въ които сѫ замѣсени сръбски и гръцки власти.

Намирайки се предъ нѣщо по-лошо отъ нарушения или отъ опасность отъ нарушения на наредби на договори, ние си позволяваме да привлѣчемъ смиreno вниманието на Обществото на народите върху положението въ сръбска и гръцка Македония и да го помолимъ да земе потрѣбните мѣрки, за да се приложатъ най-сетне въ тая нещастна земя наредбитѣ на договорите върху малцинствата. Една отъ най-сериозните грѣшки на последните договори въ Парижъ бѣ, че тѣ не искаха де уредятъ единъ специаленъ органъ на международенъ контролъ натоваренъ да бди надъ изпълнението на наредбитѣ относително малцинствата, поне въ балканските страни. Ала дори и при липса на такъвъ органъ, Об-

ществото на народите ще намъри средства, да накара да се уважаватъ отъ когото и да било договорите относително малцинствата въ всичките тъхни наредби, тъй като очевидно нему не липсува волята, да въстанови миръ и спокойствие въ тежко изпитаниетъ отъ всемирната война земи. Ние върваме, че тъкмо въ този случай ще покаже своята истинност английската пословица *Where is a will, there is a way.*¹ Само тогава ще престанатъ тия непрекъснати преселвания и бъгания въ българска земя на тъй миролюбивото и работливо македонско население. Само тогава и тая силна македонска емиграция, която брои вече съ стотини хиляди, и която е едно тежко бреме и едно нещастие за България, ще може въ голъма част да се върне въ родната си земя, къмъ която е тъй горещо привързана, и която не напушта твърде доброволно.

Остава ни още да отговоримъ на едно възражение, което би могло да ни се направи.

Обществото на народите иска отъ лицата, които принадлежатъ на малцинствата, да съдействуватъ тъ като лоялни граждани въ свои-

¹ Дето има воля, тамъ се намира и пътъ.

тѣ държави и да изпълняватъ своитѣ задължения къмъ тия държави. А въ нашия случай би могло да се каже, че македонските българи не зачитатъ тоя свой основенъ дългъ, понеже поддържатъ една революционна организация. Позволяваме си да отговоримъ на такова възражение, че революционната организация, която въ всѣки случай не засъга насъ, е тъкмо плодъ отъ отсѫтствието на пълна свобода особено за българите въ Македония. Въ първите две или три години следъ сключването на договорите, когато населението върваше, че една нова ера на свобода ще захвати и за Македония, нѣмаше и най-малка следа отъ революционно непокорство спрѣмо властите. Населението се надѣваше, че ще може да изкаже по единъ легаленъ начинъ своитѣ легитимни желания. Така то се опита да изпрати въ скупщината свободно избрани отъ него представители. Обаче не му позволиха да избере българи. Тогава то се опита да прокара лицата, въ които имаше доверие, подъ прикритието на републиканци или комунисти, тѣй като тия партии бѣха признати отъ властта. Обаче затвори му се и тоя легаленъ путь, да наложи да се чуе гласътъ му въ бѣлградската скупщина.

И само тогазъ, когато легалните сръдства бъха изчерпани, и когато преследванията против насъ българите не спираха, революционната организация се яви изново на сцената. Ала ние сме твърдо убедени, че въ деня, въ който Обществото на народите ще успее да изпълни своя дългъ и да накара да се зачита неговата воля и въ Македония, а не само въ Летония и Естония, революционната организация ще изчезне като по магически знакъ, както тя временно бъ изчезнала през кратковременната — уви! — младотурска конституционна ера, и българите въ Македония ще се покажатъ също такива лоялни граждани както кои и да било други граждани на Юgosлавия и Гърция.

Женева, 18. септември 1924.

II.

Международенъ съюзъ на сдруженията за Обществото на народа
КОМИСИЯ ЗА МАЛЦИНСТВАТА

Брюкселска сесия, 10-11. февруари 1925. г.

Македонски бъжанци въ България.

Предварителна бележка.

Въ течение на много години, въ действителност презъ цѣлъ вѣкъ, македонскиятъ въпросъ бѣше за държавнитѣ мжже постояненъ източникъ на беспокойства и грижи. Мжчно би било да се намѣри отъ времето на христианска ера една територия повече изложена на насилия, на кланета, на грабежи и на разни видове престъпления, които придружаватъ една необуздана политическа амбиция. Подиръ четиринайсетъ вѣка непрекъснати борби, които последвалитѣ великата война мирни договори изглеждаше да сѫ приключили окончателно, ние пакъ изново се намираме изправени предъ сѫщия въпросъ, едвали измѣнилъ се въ своята буйность и въ своя характеръ. Ние на

мираме въ македонската драма пакъ сѫщитѣ дейци, едва измѣнили се отъ отчаянитѣ опити на последнитѣ години, изправени едни срещу други; точно както въ днитѣ на византийската империя или на Сулимана Велики. Гърци, турци, сърби, албанци и българи съ своитѣ безумно разбъркани граници отъ договорятѣ въ Neuilly и Лозана продължаватъ да съперничатъ по свой способъ, за да оправдаятъ своитѣ претенции за тая вѣчно желана страна. Докато турцитѣ бидоха окончателно отхвърлени къмъ изтокъ, българитѣ получиха или запазиха, споредъ случая, една малка частъ отъ областта смѣтно означена подъ името Македония, когато гърцитѣ и сърбитѣ получиха значителни части. Това размѣстване на границитѣ стана презъ ноември 1919; отъ тая дата състоянието на анархия, което сѫществуваше преди войната, изглежда въ много отношения да се е влошило.

Бъжанцитѣ.

Най-вече увредена измежду държавитѣ, които ни интересуватъ, е сигурно България, която следъ една дълга върволица отъ войни се вижда въ своята земя отрупана съ една истин-

ска армия отъ бъжанци и емигранти, които горчиво наумяватъ славната роля, която тя едно време е играла въ Македония. Тия емигранти, както ни увѣряватъ, сѫ се увеличили много на брой отъ първото имъ пристигане въ 1910. година, тъй че сѫ станали за държавата единъ истински товаръ; правителството се вижда дошло до края на своите средства и не въ състояние, [да задоволи нуждите на тия нещастници. Възвания се отправиха до Обществото на народите, до великите сили презъ време на лозанска конференция, най-сетне и до Международния съюзъ на сдруженията за Обществото на народите.

При нѣколко случая участъта на тѣзи емигранти биде описана съ покъртителни думи предъ тоя Съюзъ отъ представителите на България, особено отъ проф. Кировъ, въ мемуари, съобщени на комисията за малцинствата на Съюза. Ако да се касаеше само за единъ хуманитаренъ въпросъ, било би мяично да се откаже на изложениетъ бедствия една деятелна симпатия; обаче скоро става явно, когато се изследва въпросътъ отблизу, че тая работа е пълна съ ония уловки, въ които много често попадатъ лица, които изучаватъ балканските въпроси съ голѣмо прибързване.

Мъжнотии въ оценката на броя на емигрантите.

Още въ началото ние сме почуреди отъ мъжнотията, която еднакво изпитватъ всички заинтересувани страни при оценката на приблизителния брой на бъжанците и на емигрантите въ България.

Числата, които се даватъ, се колебаятъ между 6000 и 600,000. Проф. Кировъ оценява броя на 500,000, признавайки обаче, че е мъжно да се посочи точно числото; въ всъки случай този брой му се вижда достатъченъ да покаже сериозността на положението въ Македония. Споредъ единъ сръбски източникъ официалното българско бюро за емиграцията давало числото 57,000. „Times“ отъ февруари 1924 дава като брой 350,000 души. При тия условия изглежда, че една отъ първите стъпки, която тръба да се направи, е да се намери способъ, да се опредѣли точното число на емигрантите и бъжанците отъ Македония, съ които има работа българското правителство.

Ала въпросътъ приема още по-сериозни размѣри, когато тръба да земемъ въ внимание фиктивните или действителните мотиви, които лежатъ въ основата на тая еми-

грация. Ако би могло да се установятъ съ положителност тия мотиви, могло би безъ съмнение много да се направи, за да се подобри положението, безъ да се засъгатъ дори договорите; и понеже при сегашното състояние на работите едвали е навременно да се посъга върху тия договори, важно е да се потърси да се опредѣлятъ причините за тая емиграция. За да стане това, ние се виждаме принудени да разтворимъ вратите на четиринайсетъ вѣка отъ историята, за да се опитаме да хвърлимъ известна свѣтлина върху въпроса; и понеже се касае за емигранти въ България, трѣба да земемъ България като центъръ на нашето изследване, като разгледаме нейните искания сравнени най-напредъ съ ония на гърците, сегне съ ония на сърбите.

Мотиви, които лежатъ въ основа на емиграцията.

Прегледъ на историята за Македония. — Македония, която никога не си е възвърнала политическата независимост, откато подпада подъ римска власть въ 142. год. пр. Хр., нѣма опредѣлени граници. Тя обнима територията на нѣкогашния солунски турски вилаетъ и източната часть на битолския вилаетъ.

Ако е точно това разграничение, населението надминава два милиона. То е съставено отъ смѣсь отъ племена, между които славяните далечъ преобладаватъ. Тия славяни сѫ се заселили въ страната въ първия вѣкъ на христианската ера. Най-старите литературни документи, съставени на старославянски, изхождатъ отъ Македония, дето най-старата отъ славянските азбуки (глаголица) остава въ употреба до края на дванайсетия вѣкъ. Изглежда, че българите сѫ се настанили най-напредъ на Балкана въ седмия вѣкъ, че тѣ сѫ говорили до деветия или десетия вѣкъ не единъ финоунгарски, ами единъ турски говоръ; но къмъ тая дата, следъ като бѣха подчинили подъ властьта си славянските племена на Македония до съседството на Солунъ и бѣха основали София (809) тѣ напуснаха малко, по-малко турски езикъ за славянския. Тѣ останаха господари на Македония до 1018. Тогава бидоха подчинени на Византия. Еднаждъ Византия унищожена отъ латинските христиани, българите можаха да въстановятъ пакъ своята власть. Гърците завзеха изново Македония следъ единъ вѣкъ, и тя биде окончателно изгубена за България като нейна областъ въ 1257. год.

Къмъ тая епоха захваща да се чувствува силно сръбското влияние въ Македония; това влияние продължава да расте съ времето. Съ идването на турцитѣ македонскиятъ въпросъ се утaloжи по необходимость, тъй като Гърция, Сърбия и България бъха еднакво сведени до степень на васали на Високата порта. Въ 19. вѣкъ постепенното премахване на турското владичество на Балкана отъ Гърция, отъ Румъния, отъ Сърбия и най-сетне отъ България възбуди отново македонския въпросъ. Не трѣбаше дълго време, за да стане още веднажъ тая зле разграничена територия бойно поле между българи, сърби и гърци. Дето присъствието на турцитѣ бѣ държало въ респектъ националнитѣ страсти, тѣхното отдръпване къмъ Азия съживи неугасимия пожаръ на съперничествата. Въ начало обаче българското влияние преодоляваше значително, докато онова на гръцкия и сръбския елементъ бѣше почти нищожно.

Преобладаване на българското влияние. — По право или не, българитѣ отдавна искали Македония за себе си. Тѣхнитѣ стремежи бидоха значително фаворизирани отъ силната омраза на турцитѣ спрѣмо сърбитѣ.

И наистина тръба да се припомни, че България, провъзгласена отъ берлинския договоръ за просто княжество, биде призната за царство едва въ 1908. година. Отъ това следва, че нейните интереси бъха тъсно свързани, съ ония на Високата порта до една сравнително близка епоха. Българските училища и черкви можаха, безъ да сръщатъ пречки, да се ширятъ по цѣла Македония по едно време, когато подобно нещо отстрана на сърбите щъше да доведе по всѣка вѣроятностъ до открита война съ Портата. Може следвателно да се твърди съ известно право, че приятелските отношения на България съ Портата широко подкрепяха нейните претенции върху Македония.

Каквито и да бъха чувствата на България спрѣмо Турция, едно събитие отъ религиозно естество тръбаше да допринесе повече отъ всичко друго за тъй нареченото побългаряване на Македония, а именно отдѣлянето на българската църква отъ гръцката патриаршия въ Цариградъ, приготвено отъ Драгана Цанкова въ 1859. година и осъществено въ 1870 съ помощта на турското правительство. Благодарение на това дѣло българите се видѣха свободни да строятъ толкова черкви, колкото ис-

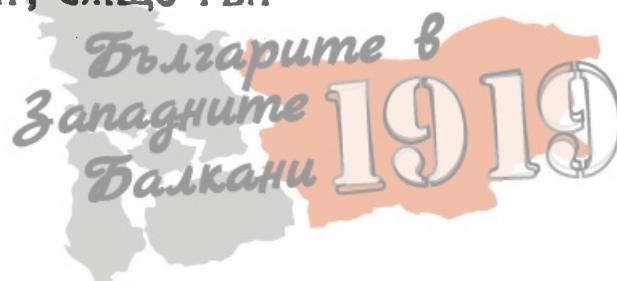

каха въ Македония, докато сърбите, останали върни на вселенската патриаршия, бяха принудени да искатъ за това разрешение, което не винаги имъ се даваше.

Събитията отъ великата война насамъ.

Пропагандата, която развиваха българите въ Македония, до надвечерието на всемирната война поради това не бъше никаква тайна. Покровителствувана или не, тая пропаганда преживѣ балканските војни отъ 1912. и 1913. година и катастрофата отъ 1914—1918.

Днесъ, поради притока отъ бъжанци, които се преселватъ отъ тая областъ на нейна територия, България се вижда принудена единъ видъ да плаща последиците отъ предишната си политика. Впрочемъ това е единъ трогателенъ доказъ за довѣрието на тоя народъ, като го виждаме, какъ тъй отчаяно се обръща той съ погледите си къмъ България въ тия минути на нещастия. Увѣряватъ ни, че тези преселенци бъгатъ отъ жестокостите на гръцката или сръбска администрация, че имотите имъ сѫ били разграбени, че къщите имъ били опожарени, и че тѣ виждали роднините и приятелите си заклани предъ очите си; сѫщо тъй

ни се казва, че повечето отъ българските черкви и училища били затворени; че по-голямата част отъ македонското население, което се е изселило, е било принудено, за да се брани, да се отдава на разбойничество. Онова, което е сигурно, то е, че съществуваха революционни дружества, които довеждатъ македонското движение до неговите крайни последици, и че тия дружества иматъ днесъ секции отъ студенти въ големъ брой отъ европейските столици.

Македонското автономистическо движение. — Но какво е въ същността на мърението на българското правителство, и въ какъвъ размъръ то съчувствува на автономистическото движение, което тъй бърже расте въ Македония? Официално България уверява въ своето намърение, да спазва мирните договори. Ако е тъй, нейниятъ истински интересъ би билъ, да се позива на наредбите на договорите, които се отнасятъ до покровителството на малцинствата.

Туй ни кара да се спремъ на въпроса, който се изпречва предъ насъ: тия македонски емигранти съ ли българи, и като такива могатъ ли тъ да се смятатъ или не като съставящи малцинство.

Въпросътъ гледанъ отъ становището на малцинствата.

А. БЪЛГАРИЯ И ГЪРЦИЯ.

За да се опитаме да отговоримъ на този въпросъ, нужно е преди всичко да отличимъ случая съ гърците и българите отъ оня съ сърбите и българите.

Въ първия случай двете племена сѫ различни, както сѫ и езиците и религиите имъ. Можно би било да се смѣсватъ едните съ другите; впрочемъ двете племена никога не сѫ твърдѣли, че иматъ нѣщо общо. Така нито едната, нито другата страна не можеха да се извиняватъ, ако се въздържатъ да поставятъ своите малцинства подъ закрилата на Обществото на народите.

Гръцко-българска конвенция за взаимно изселване.

Сѫщо тъй и конвенцията за взаимно изселване, подписана въ Neuilly презъ ноември 1919 и приложена отъ смѣсената гръцко-българска комисия за изселване между октомври 1920 и декември 1922, макаръ и да оставяше съвсемъ настрана сѫщинска Македония, въ

известна мъра бъше упростила въпроса. Предметът на тая конвенция бъше на първо място, да се уреди „взаимното доброволно изселване на малцинствата по племе, религия и езикъ от Гърция въ България и отъ България въ Гърция“ и на второ място да се зематъ мърки, за „да могатъ да разполагатъ съ всички недвижими имоти оставени въ страната, отъ която сѫ се изселили, ония лица, които принадлежатъ на тъзи малцинства, които сѫ се изселили преди влизането въ сила на конвенцията, и които искатъ да се възползвуватъ отъ последната“. Тука дветѣ заинтересувани страни сѫ напълно отлични една отъ друга, признати като малцинства и като такива въ правото, да получатъ закрилата предвидена отъ договорите за малцинствата при липса на изгоди, които да дава конвенцията. Що се отнася до гърците въ България, казва ни се, че главно селските населения въ окръзите пловдивски, каваклийски и бургазски били въ большинство желали да се изселятъ въ своята майка-отечество. 80,000 отъ тяхъ изглежда да сѫ се вече изселили въ Тракия и Македония, преди да влезе въ сила конвенцията.

Докладъ на смѣсената комисия.

Въ случая съ българските малцинства, които се намиратъ въ гръцка Македония и въ Тракия, докладътъ на смѣсената комисия отъ 7. септември 1921 казва, че „желанието да се изселватъ изглежда да е малко разпространено“, а по-нататъкъ: „що се отнася до българските малцинства, съществениятъ елементъ се представява отъ емигрантитъ: именно отъ бъжанцитъ македонци и тракийци. Тъ се намиратъ обикновено въ голъма бедственост. Организувани сѫ въ комитети за защита на тѣхнитъ права. Много македонски и тракийски емигранти идваха съ делегати при насъ, за да ни изложатъ своите желания. Искането, което тъ обикновено изказваха, не бѣше ликвидацията на тѣхнитъ имоти, оставени въ Гърция, съобразно съ конвенцията за изселване, ами напротивъ свободно връщане въ родните имъ огнища. Тъ се позиватъ на чл. 4. отъ договора за закрила на малцинствата въ Гърция, за да рекламиратъ правото, което Гърция имъ отказва, като се позива на същия членъ, тълкувайки го иначъ“. Най-сетне докладътъ завръшва: „Явно става безъ всѣко съмнение, че

предъ отказа на Гърция, да допусне връщането имъ въ нейните области, или предъ междунотиитѣ, които тя би имъ поставила, и намирайки въ конвенцията способи, да получатъ стойността на имотите, оставени отъ тѣхъ на елинска територия, голѣмъ брой македонски и тракийски емигранти ще се решатъ да се отнесатъ до комисията и да се настанятъ окончателно на българска територия.“

Тоя докладъ биде съобщенъ на съвета на Обществото на народите на 11. ноеврий 1921. Отъ тая дата функциите на смѣсената комисия, както се научаваме, сѫ били продължавани отъ година въ година и сѫ позволявали на голѣмъ брой лица да настояватъ върху изгодите, които имъ дава конвенцията за размѣна. Окончателното ѝ приключване биде опредѣлено на 31. декемврий 1924, и отъ тая дата никаква нова рекламиация не бива да се зима въ внимание отъ комисията.

Що се отнася до броя на лицата, които се възползвали отъ конвенцията, следните цифри ни се посочиха като вѣрни на 31. октомври 1924:

Гърци напуснали България 7.880,
Българи напуснали Гърция 26.501.

Не бива обаче да се забравя, че дейността на смъсената комисия отначало се ограничаваше повече или по-малко върху Тракия и България, а не върху Македония. Колкото повече напредваше времето, все по-ясно си даваха смѣтка за мжнотията, която съществува, да се установи разграничителна линия въ една страна, която е била само смѣтно разграничена. Мжнотиитѣ, на които се натъкна комисията въ усилията си, да отаде справедливостъ на дветѣ страни, се оказаха значителни поради разногласията на дветѣ страни върху разграничението. Като се помисли върху недостатъчността на фондовете, върху мжнотията за преноса на имотите и върху политическите компликации, свойствени на срѣдата, въ която комисията е имала да действува, може да се удивяваме, че тя е могла да дойде до нѣкакви резултати. Гърци и българи си даваха смѣтка за това, както може да се констатира, като се зематъ въ внимание предложениета направени поотдѣлно на съвета на Обществото на народите отъ тѣхните съответни представители, г-да Политисъ и Калфовъ, на 27. септември 1924, и въ които всѣки по свой начинъ предлага, щото властъта

и компетентността на представителите на Обществото на народите, полковникъ Корфъ и майоръ Де Роверъ, да бждатъ разширени.

Тези предложения могатъ да се резюмиратъ както следва:

1) Представителите на Обществото на народите ще действуватъ като свещателенъ органъ по въпросите на балканските малцинства въ Гърция и обратно.

2) Тъ ще иматъ правото, да даватъ мнения на двете правителства за бързото прилагане на дъло на наредбите на договорите относещи се до закрилата на малцинствата; тъ ще събиратъ свободно всъкакви полезни сведения на мястата и ще даватъ докладъ за своята анкета на двете правителства.

3) Всъко нужно улеснение въ това отношение ще имъ бжде дадено.

4) Тъ ще могатъ да приематъ петиции и жалби, индивидуални и колективни, при условие, че тези последните ще бждатъ формулирани въ умърени изрази и нъма да оспорватъ суверенитета на държавите.

5) Тъ ще могатъ да даватъ свое мнение на представителите на правителствата въ комисията, които ще иматъ пълномощия, да се

опитватъ да уреждатъ подигнатите въпроси. Въ случай, когато представителите на правителствата не биха успели да уредятъ въпросите, съответните правителства ще третиратъ въпроса направо съ представителите на Обществото на народите.

6) Тъ ще праща всеки шест месеца докладъ за своята деятельность на главния секретаръ на Обществото на народите.

Най-сетне се постанови, че тая процедура въ нищо не ще измени процедурата, която обикновено следва Обществото на народите при петициите, и че, съобразно съ задачата на комисията, двете правителства ще се споразумятъ съ Обществото на народите върху мърките, които ще трябва да се зематъ, за да се обезпечи исканото покровителство на малцинствата.

До тута не срещаме никаква голема мяркотия. Гърция и България се съгласяватъ да признаятъ, че населенията, които се иматъ предъ видъ, съмалцинства, и двете правителства иматъ еднакво съзнание за задължителния характеръ на наредбите за малцинствата на договорите въ Neuilly и въ Sèvres, които тъ съ подписали. Вънъ отъ това и ед-

нитѣ и другитѣ изглеждатъ разположени да разширятъ властта на представителитѣ на Обществото на народитѣ и да приложатъ въ Македония сѫщите наредби както и въ Тракия.

Ето зѫщо не безъ жива изненада ние тъкмо на другия денъ следъ тия тѣй явни прояви на добра воля узнахме за намѣрение-то на елинското правителство, да не ратифицира протокола за малцинствата, подписанъ въ Женева презъ време на събранието на Обществото на народитѣ въ 1924. година, протоколъ, който окончателно щѣше да разшири мисията на полковника Корфъ и г. Де Роверъ върху покровителството на българитѣ въ гръцка Македония. Ние имаме основание да мислимъ, че гърцитѣ сж се разсърдили заради лошото третиране, на което били изложени-малцинствата отъ тѣхното племе въ България, и че общественото възмущение прави невъзможна ратификацията на протокола. Обаче намъ е трудно да допуснемъ тоя аргументъ, когато узnavаме, че гръцкото правителство е отблъснало българското предложение, да се направи анкета върху въпросната случка и да се повѣри тая анкета на смѣсената комисия. Гръцкото правителство заявява, че комисия

сията на Обществото на народите е некомпетентна във случая, и то забрани формално на своите делегати да участвуват във всяка работа отъ подобно естество, дето комисията би могла да земе инициативата.

Ето защо е явно, че нѣкааво влияние трѣба да се е проявило, което е промѣнило коренно държането на елинското правителство по въпроса за малцинствата във Македония. Следъ като то бѣ показало желание, да съдействува, за да се засили престижът на комисията на Обществото на народите, и да даде на последното всѣко улеснение въ него-вата висока задача, гръцкото правителство излиза сега да иска да ограничи властьта на тая комисия, ограничение, което, ако Обществото на народите го приеме, ще сведе мисията на смѣсената комисия до единъ истински non-sens.

За да се открие източникът на това влияние, не е нужно да се търси далечъ, защото интересът на Югославия на политическата сцена на Македония не датува отъ вчера и не е тайна за никого. Подписането отъ страна на Гърция на единъ протоколъ, който признава окончателно славянитѣ въ гръцка

Македония за „български малцинства“, щеشه да бжде единъ политически актъ, който при днешното положение на нѣщата Югославия мжно би търпѣла. И Гърция естествено не изпитва никакво желание, да комплицира своитѣ отношения съ Югославия; тя има върху плещитѣ си доста проблеми, между друго оная за бѣжанцитѣ, и поради солунската спогодба добрата воля на нейната можща съседка ѝ е необходима. Югославянската политика въ Македония безъ съмнение не рискува значи да се види спѣната отъ гърцитѣ тамъ, дето гръцкитѣ интереси не сж непосрѣдно изложени. Гръцкото правителство вѣроятно трѣбаше да си даде смѣтка напоследъкъ, че бѣлградското правителство не съ особена охота щѣше да види, какъ се засилва авторитетъ на смѣсената комисия и се прилага протоколътъ подписанъ въ Женева за малцинствата.

За да се оцени югославянското гледище, потрѣбно е да се напусне за единъ мигъ гръцко-българското поприще и да се зематъ въ внимание срѣбско-българските отношения, въ миналото и въ сегашното, що се отнася до Македония.

Б. БЪЛГАРИЯ И ЮГОСЛАВИЯ

Докато въ случаи съ България и Гърция двете племена едвали имаха нещо общо, въ този случаи, който сега ни занимава, племената съ си близки. И двете племена съ славянски, езикът имъ е подобенъ и представява само диалектични различия; върата и обредите съ същите. Ако се повърнемъ къмъ тридесетия векъ, намираме обата народа да си спорятъ Македония, която въ известна мъга може да се сматря като населена въ свое време и отъ единия и отъ другия народъ. Днесъ българите назоваватъ македонските българи „стари славяни“, докато югославяните ги наричатъ „сръби“. Двете страни изглеждатъ впрочемъ еднакво искрени въ своите утвърждения.

Сръбските притезания.

Сръбите представляватъ голъмъ брой документи, които доказватъ, че почти всички паметници на изкуството и на литературата въ Македония съ сръбски, че въ Сърбия има многобройни македонски емигранти, макаръ и да не е експлуатиранъ този фактъ; че голъмъ брой сръбски държавници, гостиничари, зи-

дари и тухлари сж отъ македонски произходъ, и че отношенията между тѣхъ и сърбите сж отлични. Най-сетне тѣ твърдятъ, че Македония отъ годината 1500 (?) е била подъ сръбски суверенитетъ, тя е толкова сръбска, колкото и българска.

Силни съ тия аргументи, сърбите отказватъ категорично да сматрятъ славянското население на Македония като малцинство и следвателно отказватъ да допуснатъ, щото Обществото на народите да има право да се интересува за тѣхното положение. Що се отнася до действителните малцинства, албанци, куцо-власи, гърци и евреи, сърбите не правятъ никаква мярка, да допуснатъ, че тѣхниятъ случай е различенъ.

Заключение.

Еднажъ югославянското гледище добре разбрано, както и влиянието, което това гледище е могло да упражни върху държането на гръцкото правителство спрѣмо женевския протоколъ, лесно е да се заключи, какво изходътъ на гръцко-българските преговори за малцинствата ще зависи въ широкъ размѣръ отъ точната дефиниция, която може да се

даде за нещастното славянско население на Македония, което въ сегашно време не изглежда да има добре опредѣлена национална принадлежностъ.

Отъ една страна имаме гръцко-българския случай, въ който сѫществуването на малцинствата не се оспорва. Тукъ една смѣсена комисия на Обществото на народите функционираше редовно, единъ протоколъ за малцинствата добре опредѣленъ биде подписанъ, тъй че най-добри изгледи се отваряха, що се отнася до близкото бѫдеще, — когато, благодарение на влиянието на една трета страна, която отказва да признае на най-голѣмoto малцинство въ Македония една по-точна квалификация отъ онай на „славяни“, всички наши очаквания се видѣха излъгани и надеждите, които изглеждаше, че се откриватъ, именно да се приложатъ къмъ Македония мѣрките предвидени отъ договорите за закрила на малцинствата, отложени.

Отъ друга страна намираме се предъ сръбско-българския случай и предъ едно хаотично състояние, за което не е опитано никакво сериозно усилие, да се смекчи, освенъ ако не се

смѣтне като такова нишката конвенция, кашкото най-малко е съмнително. Тука едно население, което едвали има още съзнание за себе си, но въ което захваща да се развива чувство за национална независимост, се вижда теглено къмъ себе си отъ две страни, които сж употребляли и още изглежда да употребятъ най-крайни средства, за да си го асимилиратъ. На една още прѣсна дата процесътъ на побългаряване се намираше въ пъленъ разгаръ; днесъ процесътъ, който гледа да преобърне или да повърне населението въ сръбско, е зело мѣстото на предишиата политика. Това нещастно население е страдало жестоко презъ цѣли вѣкове отъ страстните стремежи на дветѣ държави. То не се вижда признато ни отъ едната ни отъ другата страна като малцинство и е следвателно изключено отъ всѣкакъвъ изгледъ за закрила отъ страна на Обществото на народите; и то е доведено до тамъ, че прибѣгва все повече до разбойничество. Ония, които, за да се бранятъ, не сж станали прости крадци, сж въ повечето случаи бѣжанци и почти изключително сж се запрѣтвали къмъ България. Фактътъ, че тѣ сж

потърсили убъжище въ България, не е можеби тъй знаменателенъ, както би могълъ да изглежда, ако земемъ въ съображение, че същото това население още преди малко време търсъше прибъжище въ Сърбия, бѣтайки отъ българското потисничество.

Изглежда значи, че докато трае тая кжсогледа пропаганда съ цель, да се наложи на туй население единъ изкуственъ националенъ характеръ, България и Югославия тръба и дветѣ да очакватъ единъ безконеченъ приливъ или едно непрекъснато напускане на бѣжанци идещи отъ Македония или отиващи тамъ и да понасятъ едно положение, което не само ще парализува доброто и здраво развитие на тѣхнитѣ взаимни отношения, ами ще стане неизбѣжно единъ постояненъ източникъ на вълнения за албанци, гърци, турци и за другите съседи, които трудно ще могатъ да търпятъ едно състояние на нѣщата, което тѣ признаватъ като безизходно и опасно.

Ето защо не може да се мисли, че Обществото на народитѣ би могло да се дезинтерирува отъ днешнитѣ отношения между България и Сърбия, що се отнася до Македония.

Обществото на народите желае естествено да се ратифицира отъ Гърция и отъ България женевскиятъ портоколъ отъ септември 1924, и то вижда невъзможността, въ която се намиратъ Югославия и България, да дойдатъ до едно съгласие върху славянското население въ Македония, главната спънка за тая ратификация. Тая причина вече стига да оправдае напълно неговите опасения. Обаче има и други причини, които по единъ страненъ начинъ припомнятъ предишните балкански войни, за да държатъ будно Обществото на народите. То има отговорности отъ финансисленъ и можеби политически характеръ въ Гърция и Албания; то скоро ще се види поканено да обезпечи свободата на проливите (лозански договоръ); то е много или малко тъй или инакъ ангажирано съ всички държави на Балканския полуостровъ; най-сетне то има съзнание, че нѣщо трѣба да се направи относително емигрантите и бѣжанците въ България, чийто брой съставя твърде тежъкъ товаръ за тая държава.

Ала въпросътъ за емигрантите въ България е тъй тѣсно свързанъ съ цѣлата македонска проблема, щото е невъзможно да се за-

нимава човѣкъ съ едното и да занемаря другото. Свѣрхъ това случаятъ съ бѣжанцитѣ отъ грѣцка или срѣбска Македония представя различия сѫщо тѣй голѣми, както оня съ грѣцко-бѣлгарскитѣ и срѣбско-бѣлгарскитѣ малцинства. Да се реши проблемата за македонскитѣ славяни, както тя се явява въ очите на бѣлградското и софийското правителство, ще е равно съ това да се реши самата проблема на македонскитѣ емигранти въ Бѣлгария.

Проблемата на македонскитѣ емигранти въ Бѣлгария се намира отдавна поставена предъ комисията за малцинствата на Съюза на сдруженията за Обществото на народите. Комисията, желаейки да направи нѣщо, за да облекчи сѫдбата на тия бѣжанци, нѣколко пѫти е зимала въ внимание мемуаритѣ, които ѝ сѫ бивали поднасяни отъ бѣлгарскитѣ и югославянскитѣ делегати. Въ резолуцията, предложена отъ комисията на осмото събрание на Съюза въ Лионъ и приета отъ него, е изказана надеждата, че сключенитѣ вече конвенции между правителствата на Бѣлгария, Гърция, Югославия, именно предимно грѣцко-бѣлгарската конвенция отъ ноември 1919 и бѣлгарско-югосла-

вянската отъ ноември 1923(?) „ще бждатъ прилагани съ великодушие и съ добра воля“.

Изглежда, че що се отнася до втората отъ тия конвенции, тя не е довела до никакъвъ положителенъ резултатъ, безъ съмнение по ради ония причини, които изложихме по-горе. „Старитъ славяни“ не се сматрятъ като меншество отъ юgosлавянитъ. Можеби би било желателно, щото постоянниятъ трибуналъ на международното правосъдие да бжде поканенъ да даде въ това отношение едно съвещателно мнение, което безъ съмнение би било едничкото средство, да накара правителствата на Юgosлавия и България да подйематъ сериозно въпроса съ намѣрение, да дойдатъ до една уредба. Това е поне мѣрката, която азъ предлагамъ при липса на едно подновяване на преговорите между дветѣ правительства. Въ деня, въ който ще се установи, че македонската проблема съставя въпросъ на малцинствата, и че следвателно Обществото на народите е въ право, да се занимава съ него, инакъ казано, когато ще се даде по-точна дефиниция на „старо-славянското“ население на Македония, повече отъ вѣроятно е, че Гърция и България ще ратифициратъ протокола за малцинствата и така ще установятъ въ

въ Македония едно редовно и сигурно положение, което ще отнеме всички мотивъ на емиграцията и ще позволи на бъжанците, които желаятъ това, да се върнатъ въ своето огнище, безъ страхъ да бждатъ обезпокоявани.

27. януари 1925

W. O'S. Molony,
помощникъ-секретаръ

Заб. Тоя докладъ, въ малко съкратена форма, като сѫ били премахнати нѣкои посажи отъ него, е билъ представенъ на събранието въ Варшава (3.-8. юли т. г.), следъ което е билъ разискванъ въпросътъ за малцинствата въ Македония.

III.

МЕМУАРЪ

върху въпроса за българското малцинство въ Македония подъ сръбски и гръцки режимъ, представенъ на събранието на Международния съюзъ на сдруженията за Обществото на народитѣ отъ Националния комитетъ на Съюза на македонскиятъ емигрантски организации въ България.

Националниятъ комитетъ на Съюза на македонскиятъ емигрантски организации въ България съмѣта за свой дългъ, да разясни предъ събранието на Международния съюзъ на сдруженията за Обществото на народитѣ въпроса за малцинствата въ Македония подъ сръбски и гръцки режимъ, зимайки предъ видъ доклада представенъ отъ уважаемия помощникъ на секретара на комисията за малцинствата на Международния съюзъ въ сесията му на 10.—11. февруари 1925 въ Брюкселъ.

Ние неискаме да се спираме върху известни пасажи отъ уводните белѣжки на този докладъ, които могатъ вече да дадатъ място на известни предразсѫдъци върху положението въ Македония. Не е напримеръ право да се казва,

че „би било мъчно да се намъри една страна повече изложена на насилия, на кланета, на грабежи и разни видове престъпления, които придружаватъ една необуздана политическа амбиция“. Защото каквото е ставало върху македонска почва презъ време на цѣлата история на страната, е далечъ да достигне насилията, кланетата, грабежите и разни видове жестокости, които сѫ опустошавали много други европейски страни още въ времена сравнително прѣсни. Достатъчно е само да загатнемъ за събитията, които сѫ се развивали въ Европа презъ време на стогодишната война въ Франция, презъ време на дългите исторически борби въ Англия, по време на трийсетгодишната война и пр. Могатъ ли тия толкова осаждани „македонски борби“ да се сравнятъ съ онова, което е ставало въ тока на историята дори до наши дни върху ирландска земя? А и политическата амбиция въ тия борби не е била сигурно тъй „необуздана“, както въ повечето отъ борбите, които сѫ били водени въ разни други европейски земи.

Ако се пристъпва къмъ разглеждане на „македонския въпросъ“ съ такива малко обосновани твърдения, не може освенъ да се изо-

пачи цѣлиятъ въпросъ. Борбитѣ, които сж въртували въ Македония презъ срѣднитѣ вѣкове, не се отличаватъ въ нищо отъ борбитѣ, които сж ставали до най-новитѣ времена въ другитѣ страни въ Европа. Поне все сѫщата „необуздана политическа амбиция“ е карала английските крале да нахлуватъ въ Франция, кралятъ слѣнце (Лудовика XIV.) да води войни въ Испания, Холандия и въ Германия, кралятъ Фридриха Велики да уголѣмява Прусия, — за да не цитуваме освенъ само тия нѣколко примера зети напосоки. А нѣма да се каже, че всички тия войни сж били водени безъ „насилия, кланета, грабежи и други видове престъпления“.

Наопаки, било би мѣчно да се намѣри една страна въ Европа, дето се е гледало да се забѣрка единъ ясенъ въпросъ съ всички видове хитрини и фалшификации, докато се е дошло до тамъ да се намира, че въпросътъ „е изпълненъ съ ония примки, въ които често попадатъ лица, що изучаватъ балканските въпроси съ твърде голѣма прибързаностъ“ и — бихме могли да прибавимъ — твърде често съ предвzetостъ.

Нека най-напредъ хвърлимъ, за да освѣтлимъ въпроса, единъ погледъ къмъ заселването на земята отъ славянитѣ.

Македония има добре опредѣлени граници, ако се придържаме о географията и о мнозинството на населението (стр. 2. отъ доклада). Нека установимъ тия граници. На северъ Шаръ-планина и Черногорието, старата сръбска граница, Осоговска и Рилска планина; на изтокъ Родопитѣ и течението на Места до нейното устие; на югъ Егейско море, планината Камбуница южно отъ р. Бистрица, Пиндъ; на западъ източните албански планини и Охридско езеро. Въ всѣки случай географски и етнографски Македония не се състои само отъ бившия турски солунски вилаетъ и отъ източната часть на битолския вилаетъ, както се казва въ посочения докладъ (стр. 2.).

Славянитѣ, който населяватъ тая страна, принадлежатъ етнографически и по своето национално чувство къмъ бѫлгарския народъ. Това е вънъ отъ всѣко съмнение за всички ония, които познавятъ добре страната, нейната история и нейните жители, на първо място за всички слависти съ всемирно име.

Тѣзи славяни принадлежатъ къмъ древните словѣни, които, идейки отъ Карпатитѣ, слѣзли надлъжъ по Прутъ и, преминавайки Дунава, нахлули въ VI. и VII. вѣкъ въ земята

на югъ отъ Дунава до Егейско море, прониквайки до Тесалия, па дори и въ Пелопонезъ, и спирайки се предъ албанските планини. Напротивъ, славянските племена, които принадлежатъ на сърбо-хърватската гранка отъ южните славяни, сѫ минали презъ Панония и преко срѣдното течение на Дунава и сѫ се заселили въ VII. вѣкъ въ земята на северозападния кѫтъ на Балканския полуостровъ, не преминавайки или едвай-едвай тъй наречената Българска Морава.

Всички познати учени, които сѫ се занимавали съ тоя въпросъ, сѫ съгласни въ това, че опредѣлятъ границите между словѣните, които по-късно сѫ приели името българи, и между сърбо-хърватите по Шаръ-планина и Черногорието на югъ, и по Българска Морава и Тимокъ най-много на изтокъ. За да не цитуваме освенъ двама или трима автори компетентни по тая материя, зети измежду ония, които се радватъ на добро име между сърбите, избираме на първо място руския историкъ и лингвистъ Флорински, членъ на срѣбската академия въ Бѣлградъ, който опредѣля земята заселена отъ сърбите както следва:

„Около X. вѣкъ сърбите се явяватъ като вече

напълно заседнало плёме и завзиматъ почти сѫщите предѣли, които здиматъ днесъ . . . Отъ тукъ (отъ Адриатическо море) къмъ югоизтокъ надлъжъ по Шкодренското езеро и по планините къмъ Призренъ и къмъ изворите на Морава. На изтокъ може да се посочи границата на разпространението на сръбския елементъ; той се е сливалъ съ българския, но въроятно не е минавалъ оттатъкъ Морава.“ (Въ съчинението: „Южные Славяне и Византия во второй четверти XIV века. Выпускъ второй. Образованіе Сербскаго царства. С.-Петербургъ 1882“.) И още въ съчинението си „Лекціи по славянскому языкоzнанію“, томъ I. Кіевъ 1895 : „. . . Площадъта на сърбо-хърватския езикъ . . . върви по западния бръгъ на Шкодренското езеро, завива въ северната му част къмъ изтокъ и югоизтокъ и по долината на р. Зета, презъ градовете Гусинье, Дяково, достига до Призренъ, сътне се повръща на североизтокъ и северъ по планините разположени на югъ отъ Българска Морава, насочва се къмъ Нишъ, презъ Нишевци къмъ Тимокъ и по Тимокъ достига Дунава по-горе отъ Видинъ.“ — На стр. 58. отъ сѫщото съчинение той изрично казва : „. . . необходимо трѣба.

да се признае, че въ санъ-стефанския договоръ отъ 1878. год. въобще сж върно отбелѣзани предѣлите на етнографическа България.“ Нека отбелѣжимъ тукъ, че две години следъ появяването на това съчинение на видния руски ученъ той биде прогласенъ членъ на сръбската академия въ Бѣлградъ.

Сжщо туй и прочутиятъ чешки историкъ Иречекъ пише въ своята „История за сърбите“: „Отъ славянскитѣ племена, които сж слѣзли на Балканския полуостровъ, сжцинскитѣ сърби най-напредъ се заселили въ вѫтрешността на страната; тѣ сж живѣли понавѣтре отъ Дунава и отъ морето въ долинитѣ на рекитѣ Лимъ, Ибъръ и западна Морава“ (I, 9, 10). И още въ една статия върху „балканскитѣ народи и тѣхнитѣ културни и политически стремежи“, която се появи въ 1909 въ виенския журналъ „Urania“, той споменава за „западно-българското наречие, което се говори между София и Охридъ“ (стр. 195.).

И добре известниятъ хърватски славистъ Ягичъ въ статията си „Славянскитѣ езици“, обнародвана въ „Kultur der Gegenwart“ 1908,

поставя македонските наречия въ групата на българския езикъ, докато сръбскиятъ говоръ обгръща споредъ него „Сърбия до кжде Стара Сърбия (сир. така нарения Санџакъ), Босна, Херцеговина, Далмация, Черна-гора, юго-източните части на Хърватско, цѣла Славония и частъ отъ южна Унгария“ (стр. 25.).

За да свършимъ, ще цитуваме още чешкия славистъ L. Niederle, който въ своето съчинение „Slovanské starožitnosti“ (dil II, 1906, стр. 401), пише между друго следното: „... племената, които сѫ се заселили въ областите отъ Охридъ до Дебъръ и на изтокъ отъ Българска Морава и отъ Тимокъ, сѫ били винаги въ близко сродство, що се отнася до езика и етнографията.“ Трѣба ли още да се споменуватъ руските учени Григоровичъ, Гилфердингъ, Кочубински, Ровински, Соболевски, Державинъ, Кондаковъ, Милюковъ и Селищевъ, чешкиятъ славистъ Шафарикъ, полякътъ Брюкнеръ, словинецътъ Облакъ, френските слависти Луи Леже и André Мазонъ както и Леонъ Ламушъ, немските учени Мазингъ, Лескинъ и Вайгандъ и пр.?

Историята сѫщо така потвърждава тая

истина. Славянскиятъ равноапостоли Кирилъ и Методи зеха наречието, което се говори около Солунъ, за основа на езика, на който преведоха на славянски свещената книга; тоя езикъ сега се нарича отъ всички познавачи на въпроса „старобългарски“. — Когато следъ покоряването на българското царство на царь Петра отъ Византия въ втората половина на десетия въкъ царь Самуилъ запази новата държава въ Македония съ столица въ Преспа и въ Охридъ, тая държава биде наречена отъ него и отъ византийците българско царство, и византийскиятъ императоръ Васили II, който следъ дълги и кървави борби сполучи най-сетне да покори и това царство, получи пръкора „Българоубиецъ“ (Булгароктонъ), а той не бѣ водилъ война освенъ съ българитѣ на Самуила. — И норвежецътъ Харалдъ, който въ 1040. год. съ своята войска на византийска служба спомогна на византийците да потушатъ въстанието на българитѣ въ Македония, биде нареченъ отъ норвежците „Bolgara brenn-pig (опожарителъ на българитѣ). Тия въстаници, и тѣ, бѣха прогласили въ Скопье своя вождъ Петъръ Делянъ царь на българитѣ“.

Въ XIII. и XIV. въкъ сърбите завладѣха

Македония отъ гърцитѣ и отъ българитѣ и я задържаха около 10 до 15 години. Следъ смъртъта на сръбския царь Душанъ страната се разпадна въ нѣколко княжества, които се управяваха отъ владѣтели по произходъ сърби, като краль Марко въ Прилепъ, краль Вълкашинъ или Вукашинъ, баща на краль Марко. Ала тия владѣтели, макаръ и отъ сръбски произходъ, сѫ се наричали български крали както сѫ били наричани и отъ чужденцитѣ. Така албанецътъ Музаки назва въ своето съчинение „*Historia della casa Musachia*“, 1510: „...кйто воюваше съ краля Вукашина, кйто бъ краль на България.“ — „...и Марко краль на България.“ Къмъ сѫщото време и писательтъ Теодоръ Спандунъ Кантаказинъ отъ Цариградъ пише: „Марко Карловичъ, деспотъ, т. е. господарь на България.“ — Сръбскиятъ писатель Михаилъ отъ Островица отъ сѫщата епоха говори за братята Вукашинъ и Углешъ като владѣещи въ българска земя. „Царь Урошъ даде на двамата братя Вукашинъ и Углешъ българската земя.“

Първите турски писатели въ Европа пожтуватъ две столѣтия следъ завладяването на

полуострова отъ турцитѣ въ Македония. Тѣ естествено знаятъ, че последнитѣ владѣтели въ тая страна сѫ сърби. Е добре, и тѣ говорятъ винаги за българско население въ Македония. Така историкътъ и географътъ Хаджи Калфа, който пѫтува въ XVI. вѣкъ, говорейки за жителитѣ на Констуръ, Билища, Населица, Битоля, Охридъ и пр., ги нарича българи. Гочти въ сѫщото време Евлия Челеби, споменувайки за селата Нагорично (на североизтокъ отъ Скопье) и Изворъ (въ околността на Велесъ), ги нарича български села.

И по-късно, когато пѫтешественици посещаватъ страната и влизатъ въ сношение съ жителитѣ, винаги намираме, че тия пѫтешественици говорятъ за българско население. Така пишатъ между друго французитѣ Пукевиль, Божуръ, Кузинери въ началото на XIX. вѣкъ, Викенель, Ами Буе, Лежанъ по-късно, англичанитѣ Urquhart, Макензи и Ирби, Хенри Тозъръ, Артуръ Ивансъ, Брелсфордъ, немцитѣ Гризебахъ, ф. Ханъ, Бартъ, руситѣ Григоровичъ и Гилфердингъ, както и монахътъ Партели, босненскиятъ сърбинъ Верковичъ и др.

За да се изопачи историята, която е тъй

ясна за познавачите на страната и на населението както и на историята, и да се повлияе върху хора, които не могатъ да вникнатъ във въпроса, сърбите съж изказвали твърдения, които съж просто смѣши въ очите на сериозни хора. Така тѣ мислятъ, че могатъ намѣри наивни хора, които биха се уловили въ тѣхните примки, поддържайки, че думата „българи“, употребена отъ „македонските славяни“, за да се именуватъ като нация, не означава у тѣхъ освенъ прости хора (отъ латинската дума „vulgari“!); значи ако единъ македонски славянинъ се нарича българинъ, той иска да каже „простъ човѣкъ“, „ограниченъ, глупавъ човѣкъ“. Но не е ли тогава удивително, за да не кажемъ смѣшно, че тъкмо жителите на тия краища, които споредъ етнографията и историята на преселването на българския народъ съж населени отъ българите, се наричатъ така, както тѣ се наричатъ и отъ всички други народи, които населяватъ страната и съседните земи (гърците винаги съж наричали „македонските славяни“, които останаха подъ гръцкия патриархатъ, „българогласни елини“), докато славяните на северъ отъ Шаръ-планина, които съж истински сърби, на-

ричатъ себе си „сърби“, а не „българи“, значи „прости хора“, „ограничени хора“! И тъкмо македонските българи се наричали „прости и ограничени хора“, тѣ, които можеби сѫ най-интелигентните и най-даровитите между българите! Не въ македонска земя ли захвана пробуждането на българския народъ, не тамъ ли е роденъ първиятъ български историкъ (Паиси), първиятъ писателъ, който е напечаталъ въ Будапеща първите книги на български, бащата на българското обучение (Неофитъ Рилски), както и онъ, който е отворилъ първата българска печатница въ Солунъ? Въ Македония сѫ били родени братя Миладинови отъ Струга, които обнародваха първата сбирка отъ български народни пѣсни, Жинзифовъ отъ Велесъ, който единъ отъ първите е захваналъ българската народна поезия, и пр. И Всичко това по едно време, когато възраждането на българския народъ излизаше отъ самия народъ, безъ да е намирало то потикъ или подкрепа отстрана на една организувана институция; защото екзархията, която въ последствие зе въ свои рѣце учебното и църковното дѣло, се появи на сцената само въ 1870. година. Впрочемъ движението за осно-

ваване на независна българска църква зе своето начало пакъ въ Македония, въ Скопье, чито жители първи прогониха гръцкия владика и поискаха български владика.

Нарича се „простаци“ едно население, което следъ основаването на Българското княжество е наводнило България съ безчетна маса емигранти, които съ могли да си създадатъ изключително положение, особено въ София, дето съ завзели повечето занятия като хлъбари, зидари, бакали, месари, рибари, продавачи на плодове и зеленчуци, предприемачи, търговци и пр. Голъмъ процентъ отъ чиновниците и офицерите, дори и въ най-високите чинове, съ македонски българи. Така почти въ всъко министерство е имало най-малко единъ македонецъ понѣкога дори и до четирима. И днесъ още отъ 14-те титулара на легациите въ чужбина шестима съ по рождение македонци!

Ала ако тая басня за значението на думата „българинъ“ въ Македония не се окаже убедителна, сърбите иматъ друга една достойна за ония, които съ я измислили и я поддържатъ. Така наречените сърби въ Македония съ промѣнили своето национално име въ

онова на българи, понеже сърбите били зле гледани отъ турците заради тяхните постоянни бунтове противъ турския режимъ! И тъкмо пакъ тамъ е намѣрила място тая криеница, дето споредъ славянската етнография обитаватъ българите! Но защо славянските жители на югъ отъ Шаръ-планина промънятъ своето национално име отъ страхъ предъ турците, и туй въ цѣлата онай областъ на българите, която заискватъ сърбите, когато нѣколко километра само по на северъ, дето споредъ етнографията се намира сръбскиятъ елементъ, изчезва като по магия тоя ужасенъ страхъ отъ турците, и жителите тамъ могатъ безъ никаква боязнь да се казватъ сърби?

Но изглежда, че дори и въ очите на сърбите и на тяхните приятели, които често се поставятъ откъмъ тяхна страна по твърде прозрачни причини, тия доводи нѣматъ нищо убедително. Защото пуша се още една трета теза, оставяйки на слушателя свободния изборъ на всички тия наивни тези, които впрочемъ зле се съгласуватъ помежду си. Казва се, че тия „ограничени хора“, които „отъ страхъ предъ турците промънятъ истинското си национално име на сърби въ онова на бъл-

гари“, не съж собствено ни българи ни сърби, ами нѣщо неопределено, което споредъ усло- вията може да стане българинъ или сърбинъ. Славянското население въ Македония е освенъ това още на такова културно стѫпало, щото нѣма национално съзнание, то е една аморф- на маса безъ „истинско национално състоя- ние“ (стр. 7.).

Е добре, това славянско население е по- казало съ своето национално подигане въ началото на XIX. вѣкъ, когато захвана, както казахме по-горе, българското възраждане, че то напротивъ има твърде живо национално чувство, което можеби не намира равно на себе си на Балканския полуостровъ, и което то прояви по-късно и въ борбитѣ си противъ гръцката църква и особено противъ турския режимъ. И то води тѣзи борби на първо място въ качеството си на български елементъ. Тѣй че голѣма обида е за това доблестно на- селение, да се поставя на едно по-низко стѫ- пало отколкото други балкански народи, като албанцитѣ, куцио-власитѣ и пр., които могатъ да иматъ ясно чувство за своята национал- ность, но което се отказва на македонските славяни !

Ала нека чуемъ изново добрите познавачи на това население и на неговите национални чувства:

Добре известният руски държавен межъ проф. Милюковъ, който познава основно македонския въпросъ, и който е пътувалъ въ страната, каза презъ м. юни 1913. г. въ руската Дума: „Македонскиятъ жителъ се съзнава съ пълно съзнание като българинъ. За да запази своята народностъ, той пренася всички страдания и лишения и търпѣ нечуваните насилия на турския режимъ презъ десетици години... Ако трѣбада се въведе единъ режимъ на тероръ, за да се денационализува македонското население, правейки го срѣбско или грѣцко, това именно доказва, че основното съзнание на туй население не е ни срѣбско ни грѣцко... А ние знаемъ, че въпреки натиска на Турция, въпреки подкрепата, която Турция даваше на сърбитѣ и гърцитѣ и на тѣхната изкуствена национална пропаганда, огромното мнозинство на македонското население си остана езархистско и българско. Това е единъ фактъ,

който дори и най-голѣмите срѣбъски шовинисти не могатъ да обезсиятъ.“

Рускиятъ славистъ и академикъ Соболовски писа въ май 1913. г. въ „Славянскія извѣстія“: „Което е по-важно, то е, че македонските славяни сѫ въ своята вѫтрешностъ бѣлгари и се чувствуваатъ и се обявяватъ като такива.“

Прочутиятъ чешки славистъ Нидерле, вече цитуванъ по-горе, пишеше презъ м. юни 1913. г. въ чешкия вестникъ „Народни листи“: „... Не сѫ лингвистични различия или нѣкаквъ етнографически обичай, които правятъ Македония бѣлгарска, ами старата традиция и народното съзнание на страната... Азъ по обичамъ, когато се каже, че държавни съображения налагатъ да се иска централна Македония за Сърбия. Ако държавни съображения изискватъ завладяването на тая областъ, макаръ тя да се чувствува бѣлгарска въ своята душа, тогава държавните съображения решаватъ, а не трѣба да се посочватъ съмнителни документи, че Македония не е бѣлгарска.“

Английскиятъ писателъ Брелсфордъ,

въ книгата си върху Македония, която е, въпреки нѣкои малки грѣшки, най-добрата книга върху положението въ Македония преди балканската война, не намира достатъчно думи, за да похвѣли националното чувство на македонските българи: „Срѣбското дѣло въ Македония собствено е едно изкуствено движение, което не заслужава внимание. То съществува само, доколкото се поддържа съ пари, и фактътъ, че турцитѣ се смѣятъ надъ него, е доказъ, че то е безвредно и осъдено на безплодность. Както стоятъ днесъ работитѣ, срѣбските консули тѣй сѫщо ще успѣятъ да спечелятъ македонците за Сърбия, както американските мисионери да ги преобърнатъ въ протестанти.“

И за да срѣшимъ, ето още мнението върху тоя въпросъ на добре известния лингвистъ Леонъ Ламушъ, който бѣ прекаралъ години въ Македония като френски офицеръ въ европейската жандармерия презъ време на реформената ера, и който знае добре езика на страната: „Европейските консули, офицеритѣ, които презъ годините 1904 до 1909 бѣха натоварени съ ре-

организацията на жандармерията въ тая страна, не говорятъ освенъ за българи. На никого отъ тѣхъ не би дошла на умъ идеята, да поддържа, че има тамъ сърби... Съзнанието на народа се проявява съ такава сила отъ повече отъ петдесетъ години насамъ, щото само това би било достатъчно да докаже българския характеръ на страната. Ако е възможно да се говори з „национално съзнание“ въ една частъ отъ нѣкогашнитѣ територии на Европейска Турция, това би било безспорно тутка.“ И още: „Между всички народи, които въ тока на деветнайсетия вѣкъ, на вѣка на националностите, и въ началото на двайсетия вѣкъ сж се борили за защита и закрепване на своята индивидуалност, българскиятъ народъ отъ Македония е сигурно единъ отъ онния, които сж се борили най-чвѣрсто и най-енергично, сж преодолѣли най-голѣмитѣ мѫчинотии и сж дали най-голѣми жертви.“

Не е ли единъ трогателенъ и блѣскавъ доказъ, ако и излишенъ, за народността на

македонските славяни, че тъ бъгатъ въ такива големи маси въ България,¹⁾ както въ времето на турците, тъкмо защото не искатъ да се отрекатъ отъ своята народност, и че Гърция подписа протокола за правата на малцинствата, при посредството на Обществото на народите, съ България, а не съ Сърбия? Последната не намери нищо да възрази на този протокол през почти една година отъ неговото поддържане до подписването му, и ако тя внезапно се възпротиви на турянето въ действие на този протокол, тъй справедливъ и толкова нуженъ като начало за осъществяване на мира на Балканите, то не е толкова, защото този документъ признава българския характеръ на „славяните“ въ гръцка Македония, ами защото тя предчувствува, че този протоколъ скоро би тръбвало да предизвика едно допълнение, което най-накрая би довело до изпълнение на наредбите на договорите, ко-

¹⁾ Никога не е имало масова емиграция отъ Македония въ Сърбия (както отъ Босна); особено не сѫ се изселвали тамъ масово, бъгайки отъ българско потисничество; имало е само хора, които сѫ отивали тамъ да намърятъ работа, както сѫ отивали въ Румъния, въ Унгария (стр. б. и 7. отъ доклада).

ито застъгатъ българското население въ Македония подъ сръбска власть.

Върваме, че всичко това стига, за да докаже българския характеръ на славянското население въ Македония за всички ония, които сѫ добросъвестни и искатъ да виждатъ ясно въ тоя въпросъ, който не е забърканъ освенъ отъ политически искания, що нѣматъ нищо общо съ етнографическото положение на страната.

Въпросътъ за Македония се забърка и заплете, следъ като берлинскиятъ договоръ предаде Босна и Херцеговина на Австро-Унгария и, отнимайки тия две области на сърбо-хърватския народъ, въ сѫщо време му затвори достъпа до откритото море. За да отклони стремежите на сърбите отъ тия две области, Австро-Унгария ги тласна къмъ Македония, на която сърбите до това време гледаха като на наследство на българския народъ. Само тогава захвана борбата между македонските българи и сръбската пропаганда. Защото ако искаме да бѫдемъ справедливи, тръба да признаемъ, че въ Македония има сръбска пропаганда, т. е. едно чуждо на страната вмѣшателство, докато не сѫществува българска

пропаганда въ тоя смисълъ, тъй като българското население си е въ самата страна. Впрочемъ сърбите сами признаха този фактъ съ договора отъ 13. мартъ 1912. год., дето изрично признаха българския характеръ на по-голѣмата част отъ Македония. И понеже трѣбаше да се дойде тогава до споразумение, България се видѣ принудена да откаже една малка ивица отъ северна Македония, на северъ отъ една почти права линия, която отиваше отъ северния жгълъ на Охридското езеро до българската граница северно отъ Крива-паланка, която ивица се нарече „спорна зона“, и за сѫдбата на която трѣбаше да решава рускиятъ царь, раздѣляйки я вѣроятно между дветѣ страни. Че България не се решаваше да отстъпи доброволно дори и най-малката част отъ тая зона, която обгръщаше тѣкмо северо-западната част отъ Македония съ Скопье, на сърбите, и че Сърбия се съгласяваше да не ѝ бѫде дадена направо най-малката част отъ тая територия, показва изново ясно, че дори и Сърбия приемаше фактуетъ тъй, както ги поддържаше българската теза, т. е. че дори и тая покрайнина е населена отъ българи, и че България бѣше принудена да предостави

да се даде отъ царя единъ край чисто български на Сърбия.

Вървайки, че можахме да докажемъ българската националност на македонските българи, и надъвайки се, че за Международния съюзъ на сдруженията за Обществото на народите македонскиятъ въпросъ, що се отнася до националността на славянските жители на страната, не ще биде вече „едно дѣло пълно съ ония примки, въ които твърде често попадатъ лица, които изучаватъ балканските въпроси съ голъмо прибързване“, както е казано въ поменатия докладъ, ние си позволяваме да забелѣжимъ тукъ, че названието „стари славяни“ (стр. 6. и 8. отъ доклада) не е никога давано отъ българинъ на славянските жители на Македония, които тѣ не могатъ да наричатъ инакъ освенъ българи.

Също тъй нѣма и фиктивни мотиви (стр. 2.) за емиграцията на македонците. Има хора, които напускатъ страната, както се напушта и другаде една страна: за да търси човѣкъ по-добъръ поминъкъ, но по-голъмата част отъ емигрантите напушкатъ своята родна страна изгонени отъ безчовѣчния режимъ, на който сѫ обикновено подложени, нѣмайки дори право, да се

наричатъ българи, да четатъ български книги, било и най-невинната, като единъ букварь или една библия, да носятъ своето истинско българско име съ окончание на е въ или о въ. Не се напушта на драго сърце масово, за фиктивни мотиви, родната земя, която задържа човъка съ хиляди връзки, ако не сѫ условията на живота, които правятъ пребиването невъзможно върху почвата на прадѣдите; особено когато човѣкъ не знае, или по-скоро когато знае, какво го очаква тамъ, кѫдето отива съ много-бройната си челядъ, изложенъ на всички страдания на едно сигурно бедствено положение. Защо Ирландия даде една такава силна емиграция въ Америка? Защо въ наши дни има такава маса руски бѣжанци въ всички европейски земи? Ние мислимъ, че не е необходимо да си троши човѣкъ главата, за да намѣри причините на тая емиграция въ България.

Не е тута мястото, да се отблъсватъ клеветите, които разпространяватъ нашите неприятели и тѣхните „приятели“, наричайки усилията на България, да дойде на помощъ на своите сънародници въ Македония, необузданъ имперализъмъ. И това пакъ е една отъ онни примки, които се хвърлятъ на хора, които нѣматъ

обичай, да употребятъ добре своя здравъ разумъ, за да познаятъ тая примка. Гърците можаха много добре, безъ да срещнатъ такива обвинения и безъ да бждатъ таксувани като империалисти, да се занимаватъ съ съдбата на гърците въ Тесалия и Епиръ, както и въ Критъ и по другите острови на Егейско море, па дори и по крайбръжието на Мала Азия, тѣ можеха да искатъ човѣшки правдини за своите сънародници въ тия земи и дори да се опитатъ да ги освободятъ, това бѣше съвсемъ естествено. Сърбите можеха да се интересуватъ за своите братя въ Босна и Херцеговина и да подготвятъ тѣхното освобождение отъ единъ режимъ, който въ всѣки случай имъ оставяше такава свобода, която за македонците е единъ непостижимъ идеалъ; тѣ можеха да искатъ громко по-добра участъ за малкото сърби, които бѣха още останали въ Турция, смѣсени съ албанци; тѣ дори можеха да включатъ следъ свѣтовната война въ своята извѣнъ всѣка мѣрка уголѣмена държава не малко немци, маджари и румъни, вънъ отъ българите въ Македония, и дори въ България, това бѣше съвсемъ естествено, и никакъ не е имперализъмъ. Румъните можеха да се уголѣмятъ толкова, кол-

кото не имъ е дори минавало прѣзъ сънъ, и да заграбятъ области населени съ стотина хиляди маджари, немци и руси, безъ да броимъ бѣлгаритѣ отъ Добруджа, и всичко това е далечъ отъ да може да бѫде смѣтано за империализъмъ. Бѣлгаритѣ еднички трѣба да стоятъ съвсемъ мирни и да не поглеждатъ оттатъкъ границитѣ, инакъ тѣ рискуватъ да бѫдатъ хулени като най-голѣми шовинисти и да бѫдатъ наказани като нарушители на мира.

Ала както и да е, политически въпросътъ е окончательно уреденъ. Наистата той е уреденъ по начинъ, който не прави голѣма честь на авторитетъ на мирните договори. Защото ако единъ благороденъ французинъ е могълъ да пише, какво най-голѣмoto престъпление, което човѣчеството е извѣршило презъ последнитѣ времена, е мирътъ, който последва великата война, умѣстно е да се каже това за мира, който реши сѫдбата на Македония. Макаръ толкова много да бѣше се говорило презъ време на войната, че съюзниците се биятъ за свободата на малкитѣ народи, да разполагатъ сами съ своята свобода, и за правата на човѣка, тѣ съвсемъ не се заинтересуваха за волята на македонския народъ, който биде

третиранъ като едно диво племе, предавайки го на най-свирепите врагове на неговата култура. Наистина въ договорите се туриха нѣколко хубави думи върху правата на малцинствата, знаейки, че тия постановления ще останатъ „кжъсъ хартия“, която фраза именно тъй бѣ възмутила съюзниците въ време на войната, и която тѣ искаха окончательно да зачеркнатъ отъ бѫдещата политика въ Европа. Истина е сѫщо тъй, че се уреди и едно Общество на народите, гарантъ на новите договори, което нѣмаше вече да позволява да се измѣква нѣкой отъ задълженията наложени отъ договорите на когото и да било, обаче опитътъ на нѣколкото години, откакто сѫществува Обществото на народите, върху задълженията наложени на победителите, доказа много добре, че щомъ се касае да се изпълнятъ наредби, които сѫ въ тежина на победителите, Обществото на народите е безсилно да накара да се зачитатъ неговите права; страхуватъ се дори да не огорчатъ нѣкогашните малки съюзници, като поискатъ отъ тѣхъ да не се измѣкватъ отъ своя дългъ, както се изрази уважаваниятъ представител на една отъ най-великите Сили на Обществото на народите.

Е ли тогава за очудване, ако македонският народъ, изгубилъ охота, да чака напразно да си спомнятъ за неговите права, предвидени въ договорите, е намѣрилъ, че тръба да потърси въ своята изпитана организация и въ своята неизчерпаема енергия цѣра на едно положение, което му биде наложено противъ неговата свещена воля? Ала макаръ и да се реши неговата сѫдба противъ тая воля, той не се бунтува противъ самия договоръ, който той приема окончательно, ами противъ онай зла воля, която не хae дori за нѣколкото дребни права, които договорите сj mu признали.

Съюзътъ на македонските организации въ България, който има за задача между друго, да употребя всички законни средства, та най-сетне да се изпълнятъ постановленията на договорите за малцинствата, което най-много би допринесло за въстановяване на истиски миръ на Балканите, доколкото тоя миръ зависи отъ положението въ Македония, апелира къмъ Международния съюзъ на сдруженията за Обществото на народите и го моли да направи всичко каквото може, щото изпълнението на договорите за малцинствата, което досега не

е направило никаква стъпка напредъ, да не остане все мъртва буква. Ние сме убедени, че особено Югославия ще употреби всички хитрини, за да се измъкне отъ задълженията, които ѝ налагатъ договорите относително българското население въ Македония. Най-напредъ тя отрича, че има българи въ Македония, напукъ на всички дани на славянската наука, която въ най-видните си представители на чешки, руски и полски, за да оставимъ на страна немските учени както и други, е единодушно да признае българската народност на македонските славяни, и напукъ на живото чувство, което самите тия славяни иматъ за своята националност. Въ Сърбия върватъ, че употребявайки способи забранени на една модерна държава, ще сполучатъ да денационализуватъ българското население, както съ същите способи успѣха въ трийсетъ години да посърбятъ българското население на пиротския окръгъ, който биде отстѫпенъ на Сърбия въ берлинския договоръ.¹ Именно заради това не се по-

¹ „Обаче забравя се, че българското население въ Македония е далечъ по-многобройно, че то има национално чувство, което, безъ да се преувеличава, почти нѣма равно на себе си, и че това чувство е още

зволява сега на населението не само да има български черкви и училища, ами дори, както вече казахме, да има българска книга съ най-невинно съдържание или да запази семейните български имена. И което е още по-характеристично за пълното пренебрежение на наредбите върху малцинствата въ тая нещастна страна, забранено е на христианското население да кръщава новородените съ други имена освенъ ония, които съюзници посочени върху единъ списъкъ отъ имена поставенъ въ всичка черква, и които съ явно сръбски.

Най-добриятъ доказъ за правдивостъта на всички наши твърдения би могла да даде една международна анкета извършена на място. Нека Международниятъ съюзъ на сдруженията

повече засилено отъ трийсетгодишните борби въ края на турския режимъ. И забравя ве още, както дълбоко вървамъ въ това, че Обществото на народите не ще позволи да се употребятъ дълго време способи твърде малко съвместни съ новите идеи, които доведоха до образуването на една институция отъ такава високоморална стойност, каквато е Обществото на народите.“ (Мемуаръ върху положението на българското малцинство въ сръбска и гръцка Македония, представенъ въ Женева на съвета на Обществото на народите на 18. септември 1924.)

за Обществото на народите предизвика подобна анкета от страна на една компетентна институция! Такава една анкета би имала всичкото наше одобрение, па дори и нашите най-горещи благопожелания за успеха на нейната безпристрастна и тъй човѣколюбива задача. Ала ние сме убедени, че сърбитѣ биха намѣрили много нещо да възразятъ противъ тази анкета. Не би ли било туй най-блѣскавиятъ доказъ за нашето гледище, подобно на присъдата на Соломона въ познатото дѣло на библията?

Между това на българското население въ Македония не остава друго средство, за да наложи зачитането на договорите, които би доха склучени противъ неговата воля, освенъ да засили редоветъ на македонската революционна организация, рискувайки да бѫде обвинено, че „кара македонското движение до неговите крайни последици“, и да бѫде хулено, че се отдава „на разбойничество и на агитации“, па дори и да бѫде наричано „прости крадци“.

София, 15. юни 1925

Излъзоха отъ печатъ:

“Македонска библиотека” №1: „Македония и македонските българи. Културно-исторически погледъ. Отъ проф. Л. Милетичъ. София, 1925, 16^о, 64 стр. Цена 5 лева.

№ 2. „Македонскиятъ въпросъ вчера и днесъ“. Отъ Г. Баждаровъ. София, 1925, 16^о, 96 стр. Цена 8 лева.

„Материяли за историята на македонското освободително движение“. Книга I. Въстаническото движение въ югозападна Македония (до 1904 г.). По спомени на Славейко Арсовъ съобщава Л. Милетичъ. София, 8^о, 136, Цена 20 л.

Книга II. Освободителната борба въ Костурско (до 1904 г.) По спомени на Пандо Кляшевъ съобщава Л. Милетичъ. София, 8^о, 136, стр. Цена 25 лева.

Цена 8 лева.

 Всички поръчки се адресиратъ до „Македонския наученъ институтъ“, София, улица Александъръ I. № 16. II.

Българите в
Западните
Балкани 1919